

# HIJAB-Πολυπολιτισμικότητα και Μουσουλμανική Μαντίλα

**PRISMA: Συμφιλίωση μέσα από την τέχνη:  
αντιλήψεις της μουσουλμανικής μαντίλας**

Πολυχώρος Αθηναίς

**Αθήνα, Παρασκευή, 15 Μαΐου 2009**

**«ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ  
ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗ ΜΑΝΤΙΛΑ»**

**Άννα Καραμάνου, τ. ευρωβουλευτής**

Η πολυπολιτισμικότητα μπήκε σχετικά πρόσφατα στο λεξιλόγιό μας και στη ζωή μας. Αναφέρεται σε ουσιώδεις αλλαγές που έχουν συντελεστεί στη δομή της κοινωνίας λόγω των μεταναστευτικών ρευμάτων, με αποτέλεσμα τη συνύπαρξη πληθυσμιακών ομάδων με διαφορετικές πολιτισμικές παραδόσεις, αξίες και τρόπο ζωής. Η σημερινή ποικιλομορφία της Ελλάδας, δεν έχει προηγούμενο, αν και η χώρα μας ουδέποτε υπήρξε μονοπολιτισμική. Είναι γεγονός, ότι η παρουσία των μεταναστών συνδέεται με σημαντικές και διαρκείς αλλαγές σε όλους τους τομείς της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής. Η πολυπολιτισμικότητα είναι ένα εμπειρικά διαπιστωμένο γεγονός<sup>1</sup>

Η ξαφνική μετάβαση από μια κοινωνία με γλωσσική, εθνολογική και θρησκευτική ομοιογένεια, σε μια κοινωνία πολυγλωσσική, πολυεθνική και πολυπολιτισμική, όπως είναι φυσικό, δημιουργεί τριγμούς στο εσωτερικό

των κοινωνιών. Στη συνείδηση μεγάλου μέρους της κοινής γνώμης, βοηθούντων και των ΜΜΕ, έχει ριζώσει η αντίληψη ότι οι μετανάστες ευθύνονται για την ανεργία, την υψηλή εγκληματικότητα και την υποβάθμιση της ζωής, ιδιαίτερα στις μεγάλες πόλεις. Όσοι αισθάνονται πως απειλούνται από τις αλλαγές αντιμετωπίζουν με δυσπιστία και φόβο τη νέα πραγματικότητα. Είναι αλήθεια ότι το σύγχρονο περιβάλλον της πολυπολιτισμικότητας γεννά εντάσεις και φόβο. Στην Ευρώπη βρίσκει έδαφος ένας εθνοκεντρικός, ξενοφοβικός πολιτικός λόγος. Ως και πολιτικά κόμματα δημιουργήθηκαν με βάση τη ρατσιστική ιδεολογία. Το κρίσιμο ερώτημα είναι ποιά είναι η στάση μας και ποιές οι θέσεις μας απέναντι στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες.

Στη Γαλλία του 21<sup>ου</sup> αιώνα, που θεωρεί τη λαϊκότητα του κράτους ως ένα από τα μεγάλα επιτεύγματα της Γαλλικής Δημοκρατίας, το θέαμα των συνεχώς αυξανόμενων μαντηλοφορουσών στα σχολεία και η διαφαινόμενη τάση μιας αντιδραστικής επιστροφής στις ρίζες, έκανε εδώ και καιρό τα κόκαλα του Βολταίρου, του Ντιντερώ και του Μοντεσκιέ να τρίζουν στο τάφο τους. Εξού και οι ριζοσπαστικές αποφάσεις για τη διάσωση του εκπαιδευτικού συστήματος από τους θρησκευτικούς επιδειξιές και τη διατήρηση των σχολείων ως ζωνών ελεύθερων από θρησκείες. Στις 10 Φεβρουαρίου 2004, η Γαλλική Εθνοσυνέλευση με ψήφους 494 υπέρ, έναντι 36 κατά, ψήφισε νόμο για την απαγόρευση της μαντίλας και άλλων θρησκευτικών συμβόλων στα δημόσια σχολεία, παρά τις έντονες διαμαρτυρίες και τη κριτική ότι το μέτρο περιορίζει τις θρησκευτικές ελευθερίες.<sup>2</sup> Σε αντίθεση με τη Γαλλία, στο Ιράν η μαντίλα (hijab) είναι υποχρεωτική δια νόμου...

Η μαντίλα αναμφισβήτητα συμβολίζει την υποταγή των γυναικών στα πατριαρχικά

πρότυπα. Οι κατέχοντες την εξουσία ερμήνευσαν το Ισλάμ κατά τον δοκούν και πάντα με στόχο την τυφλή υπακοή των γυναικών και τον έλεγχο της σεξουαλικότητάς τους. Από τις μουσουλμανικές συνοικίες της Γαλλίας κάθε τόσο βλέπουν το φως της δημοσιότητας φρικτές ιστορίες γυναικών που υφίστανται διωγμούς, βιασμούς και βασανιστήρια για «παραστρατήματα», όπως η απάρνηση της ισλαμικής μαντίλας. Το γεγονός ότι το 39% των Γάλλων Μουσουλμάνων υποστήριξαν την απόφαση για την απαγόρευση των θρησκευτικών συμβόλων δείχνει ότι ήδη μια κρίσιμη μάζα μουσουλμάνων χειραφετείται, απελευθερώνεται και ετοιμάζεται να μεταναστεύσει σε ένα άλλο παρόν.

Παρόμοια στάση και προβληματισμός υπάρχει και στη Βρετανία, όπως και σε άλλες χώρες της ΕΕ. Τον Οκτώβρη του 2006, ο τότε υπουργός εξωτερικών της Βρετανίας Ζακ Στρω ζήτησε από τις γυναίκες που τον επισκέπτονταν στο γραφείο του να αφαιρούν τον niqab. Οι γυναίκες αυτές ήταν πολλές, καθώς ο Jack Straw εκλέγεται βουλευτής στο Blackburn, όπου το 25-30% των κατοίκων είναι μουσουλμάνοι. Σε δηλώσεις του τόνισε, πως σε μια δυτική κοινωνία, όπου οι εκφράσεις του προσώπου έχουν μεγάλη σημασία για την ανθρώπινη επικοινωνία, η ισλαμική μαντίλα δημιουργεί διαχωρισμό και «παράλληλες κοινότητες»<sup>3</sup> Είναι επίσης γνωστό το επεισόδιο με τη δασκάλα που απολύθηκε, γιατί ήθελε να διδάξει παιδιά του Δημοτικού Σχολείου φορώντας niqab.

Ως γνωστόν ο Ισλαμικός τρόπος ζωής εξωτερικά εκφράζεται με την ολοσχερή κάλυψη του σώματος, την αποχή από το αλκοόλ και τη λογοκρισία της τέχνης. Η επιλογή του στυλ, κατά την άποψη των ισλαμιστών δεν είναι θέμα προσωπικής επιλογής, αλλά συνδέεται άμεσα με τις ηθικές αρχές της κοινότητας. Η

υποχρεωτική κάλυψη του σώματος των γυναικών αποτελεί μια από τις πιο πολυσυζητημένες επιταγές του Ισλαμικού νόμου. Ο ίδιος ο Θεός, μέσα από το Κοράνι δίνει σαφείς οδηγίες (κεφ. 33, παρ.59):*«Προφήτη, παράγγειλε στις γυναίκες σου, στις κόρες σου και στις γυναίκες των πιστών, να αφήνουν την καλύπτρα τους να κρέμεται μέχρι τα πόδια. Έτσι δεν θα τις γνωρίζουν εύκολα και δεν θα τις συκοφαντούν»*. Αυτή την απομόνωση, την ανωνυμία και τον διαχωρισμό των γυναικών από τους άντρες ενισχύουν και πολλές άλλες οδηγίες του Κορανίου, προς επικύρωση του απαρτχάιντ και του πλήρους ελέγχου των γυναικών.

Στην απαγόρευση της μαντίλας, προηγήθηκε των ευρωπαϊών πολιτικών, κατά αρκετές δεκαετίες, ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ, ο οποίος δεν δίστασε δημόσια, με μια κίνηση έντονου συμβολισμού, να βγάλει τη μαντίλα από το κεφάλι της ίδιας της μητέρας του. Ήταν την εποχή που ο Κεμάλ επιχειρούσε την είσοδο της Τουρκίας στο σύγχρονο κόσμο, με το διαχωρισμό εκκλησίας και κράτους και μια πιο μοντέρνα ερμηνεία των ισλαμικών γραφών. Στο στόχαστρο μπήκαν τότε τα βασικά σύμβολα – η μαντίλα, το ανδρικό φέσι και η γενειάδα.

Η ενδυμασία απετέλεσε βασικό στοιχείο του προγράμματος του Κεμάλ για τον εξευρωπαϊσμό της χώρας, ακριβώς επειδή είχε αντιληφθεί τον συμβολικό, και όχι μόνο, χαρακτήρα της στη μάχη κατά των παρωχημένων θεσμών. Ο ίδιος προσωπικά περιόδευε για να διδάξει τους ανθρώπους τι σημαίνει *«πολιτισμένο ντύσιμο»*. Σε ομιλία του στη Κασταμονή, στις 30 Αυγούστου 1925, ο Μουσταφά Κεμάλ εξαπέλυσε επίθεση εναντίον του φερετζέ λέγοντας: *«Σε μερικά μέρη έχω δει γυναίκες που βάζουν ένα ύφασμα ή κάτι παρόμοιο για να κρύψουν το πρόσωπό τους και*

γυρνούν τη πλάτη ή πέφτουν στο έδαφος όταν περνά ένας άντρας. Ποιο είναι το νόημα και η λογική αυτής της συμπεριφοράς; Κύριοι, μπορούν οι μητέρες και οι κόρες ενός πολιτισμένου έθνους να υιοθετήσουν μια τόσο παράξενη στάση, μια τόσο βάρβαρη συνήθεια; Δεν είναι ένα θέαμα που γελοιοποιεί το έθνος; Πρέπει να σταματήσει αμέσως»<sup>4</sup>. Ωστόσο, ο μεγάλος μεταρρυθμιστής δεν τόλμησε να προτείνει νομοθεσία εναντίον της κάλυψης του προσώπου. Η αποκάλυψη του προσώπου, που είχε ήδη γίνει αποδεκτή από τις μορφωμένες γυναίκες των μεγάλων πόλεων προχώρησε πολύ αργά στη περιφέρεια.

Το 1935, στην Τουρκία, προτάθηκε η απαγόρευση του φερετζέ σε συνέδριο του Κόμματος του Λαού, αλλά ακόμη και τότε δε ελήφθησαν ανάλογα μέτρα. Η μαντίλα απαγορεύτηκε μόνο σε δημόσια κτήρια, σχολεία και δημόσιες υπηρεσίες, ενώ υπήρχε ανοχή σε άλλους χώρους, ιδιαίτερα στις αγροτικές περιοχές. Η μαντίλα είχε συνδεθεί με την αγροτική ζωή, γι αυτό και οι γυναίκες την εγκατέλειπαν όταν μετακινούνταν στις μεγάλες πόλεις. Αυτό έγινε κυρίως με το κύμα αστυφιλίας που ξεκίνησε τη δεκαετία του 1950. Ωστόσο, στις ημέρες μας η μάχη για τη μαντίλα και την ισλαμική ταυτότητα έχει ξαναφουντώσει, τόσο στο εσωτερικό της Τουρκίας, όσο και στο διεθνή χώρο.

Στις 16 Νοεμβρίου 2005, σύμφωνα με την τουρκική εφημερίδα «Μιλλιέτ» ο πρωθυπουργός της Τουρκίας Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, δήλωσε ότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων «δεν είχε τη δικαιοδοσία να επικυρώσει την απαγόρευση της μαντίλας στα τουρκικά πανεπιστήμια... Σε αυτό το θέμα το δικαστήριο δεν είχε δικαίωμα να αποφασίσει. Το δικαίωμα αυτό ανήκει στους ιεροδιδασκάλους του Ισλάμ». Την ίδια μέρα στον κ. Ερντογάν απάντησε ο Χαλούκ Κοτς,

στέλεχος του Λαϊκού Ρεπουμπλικανικού Κόμματος: *«Ο Ερντογάν έδειξε το πραγματικό του πρόσωπο, αλλά η Τουρκία δεν θα γίνει κράτος Αγιατολάχ»* (Το Βήμα, 17.11.2005). Όπως πολύ εύστοχα είπε ο Anthony Giddens, (2004), *«η μάχη για τη μαντίλα είναι έντονη, συναισθηματικά φορτισμένη και πραγματικά παγκόσμια»*.

Το θέμα της μαντίλας και του τσαντόρ, σύμφωνα με πολλούς, συνιστά ταπεινωτική μεταχείριση όχι μόνο των γυναικών από το Κοράνι, αλλά και των ανδρών τους οποίους συνολικά θεωρεί μανιακούς του σεξ, έτοιμους να επιτεθούν σε κάθε «ακάλυπτη» γυναίκα. Αυτό το σύστημα ηθικών αξιών του Ισλάμ εδώ και πολλά χρόνια, έχει οδηγήσει σε καθημερινή πολιτική διαμάχη ανάμεσα στους φιλελεύθερους εκσυγχρονιστές, οπαδούς του κοσμικού κράτους, και τους συντηρητικούς ισλαμιστές. Είναι αληθές, ότι πολλοί βλέπουν το εκσυγχρονιστικό πρόγραμμα και τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας όχι ως βήμα προς τα μπρος για τη χώρα, αλλά ως θυσία της αυθεντικής Ισλαμικής/Τουρκικής ταυτότητας στο βωμό των υλιστικών αξιών της Δύσης.

Η μελέτη της κατάστασης δείχνει, ότι οι ισλαμιστές, έχοντας από το 2002 την πολιτική εξουσία στην Τουρκία, επιδιώκουν και πάλι να ελέγξουν τον δημόσιο χώρο μέσα από τον περιορισμό της παρουσίας των γυναικών και την επιβολή της μαντίλας, προσπάθεια η οποία στη πραγματικότητα στοχεύει στον έλεγχο της γυναικείας σεξουαλικότητας και των σχέσεων των φύλων. Στις 7 Φεβρουαρίου 2008, η Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση, έπειτα από συζήτηση που κράτησε πάνω από δέκα ώρες υιοθέτησε συνταγματική μεταρρύθμιση που επιτρέπει τη χρήση της ισλαμικής μαντίλας στα πανεπιστήμια. Υπέρ ψήφισαν 397 βουλευτές και κατά 112. Χωρίς αμφιβολία η μαντίλα, ως

στοιχείο ταυτότητας, λειτουργεί και ως μορφή πολιτικού ακτιβισμού.

Όπως υποστηρίζει η αντιπρύτανης του Bogazici University της Τουρκίας Yesim Arat είναι πολύ δύσκολο να συμφιλιώσεις την ισλαμική ιδεολογία, όπου οι άντρες είναι προνομιούχοι, με την φεμινιστική οπτική που επιδιώκει την ισότητα των φύλων.<sup>5</sup> Πράγματι, σε αντίθεση με το «δικαίωμα στην επιλογή», που προβάλλουν οι φεμινίστριες, το Ισλάμ θέλει να ρυθμίζει όλες τις πτυχές της οικονομικοκοινωνικής και πολιτικής ζωής, καθώς και τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των γυναικών. Υπό αυτές τις συνθήκες, είναι λογικό το γυναικείο κίνημα να συμπαρατάσσεται με το κοσμικό κράτος και τον εξευρωπαϊσμό υπερασπιζόμενο τα συμφέροντα των γυναικών και δίνοντας μάχες για ένα δημοκρατικό πλαίσιο που θα αναγνωρίζει και θα προωθεί την ισότητα ανδρών και γυναικών.

Ολοκληρώνοντας θα ήθελα να θέσω κάποια κρίσιμα ερωτήματα, μερικά από τα οποία θέτει και ο Αριστείδης Χατζής στο σχετικό άρθρο του, για προβληματισμό και σκέψη, όπως:

- Πόσο μπορεί να προχωρήσει ο διάλογος των πολιτισμών, όταν διαφορετικές κοινότητες, διαθέτουν διαφορετικές μορφές ορθολογικότητας, γνώσης και κανόνων ηθικής;
- Πως μπορεί να είναι αποδεκτός «ο άλλος» και το σύστημα των αξιών του, όταν αυτές συγκρούονται με τα παγκοσμίως αποδεκτά ανθρώπινα δικαιώματα και θεμελιώδεις ελευθερίες;
- Μπορούν τα δικαιώματα της πολιτισμικής παράδοσης να υπερισχύουν των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των επιταγών του κράτους δικαίου;
- Μπορούν τελικά οι οικουμενικές αξίες, που βασίζονται στον ορθό λόγο, να γίνουν άνευ

όρων αποδεκτές από όλους τους πολιτισμούς ή πρέπει να αποδεχτούμε τον πολιτισμικό σχετικισμό του μεταμοντερνισμού, ενισχύοντας τον όποιο ιδιαίτερο πολιτισμό και τη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας της κάθε διακριτής ομάδας;

- Υπάρχει συμβατότητα μεταξύ των προταγμάτων του φεμινισμού (ισότητα των φύλων, ανθρώπινα και ατομικά δικαιώματα γυναικών) και της πολυπολιτισμικότητας;

Η γνωστή καθηγήτρια πολιτικής επιστήμης του Stanford, Susan Moller Okin υποστηρίζει ότι η κουλτούρα ή η θρησκεία που προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα των γυναικών δεν αξίζει να διατηρείται <sup>6</sup>.

Προσωπικά συμφωνώ και προσχωρώ στην άποψη που διατυπώνει ο σχολικός σύμβουλος Π.Ε. Κώστας Παπαχρήστος στο άρθρο του, «*Η Διαλεκτική Διαδικασία στον Διαπολιτισμικό Διάλογο: μια εναλλακτική πρόταση με βάση τον εποικοδομητισμό (κονστρουκτιβισμό)*», ότι, δηλαδή, **μπορεί να υπάρξει διάλογος πολιτισμών και να δημιουργηθεί κοινός τύπος, μέσω μίας λογικής διαλεκτικής διαδικασίας, στην οποία όλες οι πλευρές επιθυμούν να υποβάλουν τις απόψεις τους σε κριτική, διάλογο και αναθεώρηση.** Ο διάλογος αυτός είναι σημαντικός επειδή δίνει τη δυνατότητα σε ανθρώπους από διαφορετικούς πολιτισμούς να επεξεργαστούν από κοινού προβλήματα αμοιβαίου συμφέροντος. Το επιχείρημα ότι «*οι πολιτισμικές διαφορές θα πρέπει να είναι σεβαστές*» δεν είναι από μόνο του δικαιολογία. Ο διάλογος και η συνύπαρξη των πολιτισμών πρέπει να πηγαίνει πέρα από το «*να σεβόμαστε τις πολιτισμικές διαφορές*». Η κονστρουκτιβιστική προσέγγιση υποβάλλει όλες τις υπάρχουσες πολιτισμικές παραδόσεις σε **στοχαστική κριτική, αναγνωρίζοντας ότι κανένας πολιτισμός δεν έχει το μονοπώλιο**

**στις καλές ιδέες και κανένας δεν είναι  
υπεράνω κριτικής.**

[anna@karamanou.gr](mailto:anna@karamanou.gr), [www.karamanou.gr](http://www.karamanou.gr)

<sup>1</sup> Δεμερτζής Ν., 2003, "Ποιός Φοβάται την  
Πολυπολιτισμικότητα; «[www.media.uoa.gr](http://www.media.uoa.gr)

<sup>2</sup> Landorf Hilary, Pagan Luis, 2005, "Unveiling the  
Hijab", *The Social Studies*

<sup>3</sup> Χατζής Αρ. 24.5.2007, «Τα όρια της  
Πολυπολιτισμικότητας», [e-rooster.gr](http://e-rooster.gr).

<sup>4</sup> Lewis B., 1961, *The Emergence of Modern  
Turkey*, μεταφρ. Εκδ. Παπαζήση, 2002, σελ. 532-  
534

<sup>5</sup> Arat Yesim, 2000, "From Emancipation to  
Liberation: The Changing Role of Women in  
Turkey's Public Realm" *Journal of International  
Affairs*, No 1, 107-23

<sup>6</sup> Berkowitz Peter, 1999, "Feminism vs  
Multiculturalism?", *The Weekly Standard*